

A PESTI KÁVÉHÁZ ALKONYA

(„Várni, álmodozni, meghalni”)

Budapesten észrevétlenül tűnedezik egy életforma. Legördül egy vasrács, a kőműves csákánya belevág egy oldalfalba: a homlokzatra, amely alatt egykor költők, írófejedelmek, delnők és uracsok vonultak be az asztalokhoz, amelyeknek márványlapján gözölgött a csája, cégtáblákat szegeznek holmi sörözőkről, még borozókról, falatozókról és espressókról; az irodalmi főpincérek temetőikben porladoznak s a nagy nemzedékből már csak Heltai, a vén kobold tartja a tépelt zászlót. A kávéház megbukott s szülője, a magyar polgárság története legmélyebb, robbanó válságát éli át. A Bodó felerészéből „söntés”-t hasítottak ki, a Gresham megszűnt, a Bucsinzky bezárt, az Ostende megbukott, „Krisztina söröző” lett a budai

Philadelfiából, ahol egykor nyakcsiklandozó keménygallérban, nekiruszgaszkodó bikafejjel Szabó Dezső ült és robbant, miközben lángszeme keserű tüzeket ontott. A Pozsonyból egyetlen szoba maradt, a régi kávéház úgy éli tovább hervadt s magános életét, mint otthagytott szerető, kivénült özvegy; a Flórián bezárt és a Newyork, a nagy Newyork, amely istápolta, melengette, álmaikban ringatta és szivarfüstjével táplálta a századforduló hatalmas frónemzedékét, ahol Osváth Ernő a Nyugatot szerkesztette a cararrai márványoszlopok, tőzsdedüzelek, lánglekek és delnők között; amely a legnagyobb újkori magyar művésznemzedék tanyája s melengető édes álma volt, bezárt, hogy néhány hét múlva Ambrus Zoltán, Tóth Árpád, Kacsó Pongrác vagy Korda Sándor helyét áhítat-nélküli sörivők vegyék át az „espressó-sörházban”. Becsukott a „Vígsház”, mert egy fia vendége sem akad s nyomban ezután zsúfolásig megtelt, mint falatozó; s hová lettek a többi kaffák, páholymélyedések, márványasztalok, amelyekre Ady borult le sírva, Ambrus Zoltán írta csodálatos és nyugtalanító regényeit, Színi Gyula merengett vagy Kiss József javított Gárdonyi új regényének kefelevonatát? Hová lett a bús-borús, züllött tanya, amelyről Kozma Andor még ezt dalolta:

„Rosszult beretvált hangos színészek
Abszynthet isznak, szaval egy részeg”

„Züllött gavallér a biliárd mellett
Nyegle modorban dákót emelget.”

S hol a kerekasztal, amelynek márványlapjára Heltai ráírta:

„A mi hazánk egy álomország,
A kávéházak szürkesége.”

„A mi hazánk egy kerek asztal,
Amelyen ott gözölg a csája
S a csüggedésben megvigasztal
A sült galamb teóriája.”

S mi lett az arszlánokkal, ezüstbotos úrfiakkal, jurátusokkal és habléányokkal, fátyolos vigőzvegyekkel s a rómlott és művelt úriemberek borongó, hajnalozó, füstbemerült, coffeinnal és álmokkal táplált bús hadával?

Bálint Lajos, az író, már nem jár kék frakkban s a hercegek számára megjött a tél is. Ez a világ elsüllyedt. Emléke, lila villódzása, füstje és alkotásai felidéz a nyugtalanító kérdést: vajjon romlottsága vagy műveltsége volt-e nagyobb?

A polgári életforma szenvedélyesen szerette a kávéházakat. E bővérű, nyugtalan s csodálatos világban minden vala-

mire való fró kávéházban élt és dolgozott nálunk már Berzsenyi Dániel is a pesti „Paradicsom”-ban merengett a nemzeti visszavonáson, magyar morbuson s a franciáknál már Voltaire is kávéházban dolgozott. Balzac még azt mondta egyszer Saint-Beuve-nek, hogy „az ember belehal abba az ötvenezer findzsa feketekávéba, amit megivott, miattal megírja az életéről, hogy csak komédia.” S a századforduló, a magyar liberalizmus aranvkora? Csak néhány nevet idézünk: A Japán-ban is lombán szedelődtek: Szívei Kernstock és Lechner tata, a Nádor-utcai *Continentalban* ült Beöthy Zolt, a *Fiumében* a fiatal Herczeg Ferenc, a lágymányosi *Hadikban* vívódott éjszakánként Karinthy ez a swifti óriás, a dunaparti *Steingasserben* mesélt Mikszáth, a körüti *MIÉNKben* (Magyar Impresszionisták És Naturalisták Köre) született meg a magyar impresszionizmus és naturalizmus, a *Kávéjorrásban* Ágai Adolf Borsszem Jankója, a vicclap szerkesztősége mellett álmodott a halovány óriás, Vajda János; a *Balatonba* járt Gaál Gaszton, Hock János, Huszár Károly, Bartha Miklós, Kaas Ivor, Justh Gyula, a városligeti *Hollandiában* és a budai *Itona* kávémerésben minden éjjel hófehér kutyanyelvek fölé hajolt Ambrus Zoltán, a *Baross* „Balszélfogó” asztala írta és szerkesztette a *Kritikát*, Józsi, a latinul csevegő főúr szállította a fekete mérget Lengyel Menyhértnek, Jób Dánielnek, az *Abbáziában* alapította Vázsonyi Vilmos a Demokrata Pártot, itt merengett színéről és formákról Zala, Stróbl, Dódi, Csók, a *Palermóban* ült Ady, Bayer Marcel bácsi. Kávin-téri Bathoryba járt Kárpáti Aurél, Márkus László, Hevesi Sándor, Juhász Gyula, Huszár Pufi és a magyar színpad álmodozói alig sejtették, hogy Bayer bácsi kislánya, aki néha újságot hozott asztalukhoz, Bajor Gizi néven a magyar színpad egyik legnagyobb alakja lesz... Betért ide néha csapzott hajjal és szívében zengő dalokkal Kosztolányi, a magyar múza édes-bús Desiréje s itt írta zengő sorait arról, hogy...

„Mentem a kávéház tükrös éjjelében
Száz ezer tükör közt s hirtelen megálltam.”

„Fejembe szállott a fekete méreg,
Szememben fűrgő részegség pihen,
Kávé, dohányon dőzsölök s henyelek
Mint a komoly, vidám keletiek.”

Mikor kezdődött ez a szenvedélyes kapcsolat író és kávéház között? Akkor mikor Petőfi olyan sétatobtal jelent meg a Pilvaxban, amelynek vége kávéházi biliárdgolyóból készült vagy akkor talán, mikor Jókai s a kiskőrösi mészáros fia a Pilvax biliárdasztalain állva szónokoltak a szabadságról, a „tündér hajnal”-ról? Micsoda nyugalmas korszak lehetett az, amikor a *sváb* Rákosi Jenő vezette be a Zsidó Kávéháznak nevezett Orczy kávéházba a zsidó Vámbéry Ármint, aki innen indult Eötvös József, a magyar mágán pénzén a magyar *óshaza* felkutatására!

A levegőben béke úszik, a Stefánián lenhaju lányok sétálnak, a pesti éjszakában még gázlámpa ég, mikor Heltai a Newyork márványasztalán megírja:

„Egy kávéház ablakában ülök, mogorván,
buta kába
Fejjel szegény poéta én...
S mert a tavasz, mint téma is örök
Világos, hogy most róla körmölök
És meghatott sorokat írok rólatok
Tavaszi gyönyörök!”

Az elsüllyedt múlt, a becsukott kávéházak és lehúzott vasrácsok felidéz a kérdést: micsoda köze volt a magyar liberalizmus irodalmi hőskorának az esüsttükörös termékhez, a „Sárga szobához”, piccolók, kucsérek, csontkéselő pincérek, párolgó feketék, kicsiny márványasztalok, pirosuló hajnalok, Levallier-nyakendős uracsok, sétatobtos hölgyek, izzadó hajhászok, tönkrement *Aszentrik*, sápadt álmolvagók és merengő szemű női ragadozók hajlékához, a budapesti kávéházhoz? Nagyon sok köze volt. A *Central* kávéházban szerkesztette Kiss József A Hetet, a Newyorkban Osváth a Nyugatot! A mezőcsáti szerénylegény a Váci-utcai kávéházban kezdte, a Múzeum-kávéházban folytatta álmodozásait s mikor a

Centralba tette át székhelyét, asztalánál már Mikszáth ült, Krúdy, Ambrus, Heltai, Bródy Sándor, Szomor Dezső, Herczeg, Gárdonyi, Rákosi Jenő, Voinovich Géza. Négy lábú kis márványasztalánál szerkesztelte A Hetet, itt tette Heltai vállára kezét s biztatta az újdondász költőt: „Írjon, Erdemes”. Itt javította Gárdonyi regényeinek kezeit, itt pörölt, dohogott, fizetett, lelkesedett és biztatott a sápadt és vékonytestű kis ember és egy másik asztalánál magyar álmokat szőtt és a magyar pusztulást vizsgálta Surányi Miklós, a regényíró. Köze volt a kávéháznak az irodalomhoz? Végzetes, letagadhatatlan, felbontathatlan köze volt. Az Egyetemutcai Central-kávéházban született meg a Nyugat, ez az áradó, nagy magyar irodalmi folyó, itt töprengett Mórész, Schöpflin, Babits, Tóth Árpád az örök magyar kettősségen: nagy írók és őrszemesnyvi nép... Lent egy rossz társadalmi szerkezet, fent a tehetségek oly pazarló bősége, hogy szinte elámulunk. Azután minden álm, önvizsgálat, visszavonás és töprengés belefutott a csodálatos házba, az ezüsttükörös kávéházba, a cararrai oszlopok és Magyar-Mannheimer freskói közé. Ez a hajlék a Newyork volt, „Newyork nagy kávéház”, a századforduló irodalmának édes bölcsője és ringatója. Osváth a karzaton ült és javított, Kiss József lennt, a „mélyvíz”-ben. Kik ültek itt egykoron? Janovics Jenő, aki a magyar filmgyártást megteremtette, 1912-ben feljött Kolozsvárról és arra kérte Szomaházyt, hogy ajánljon neki egy tehetséges sülvénynt, akiből majd filmrendezőt farag. Szomaházy sápadt, horihorgas húszéves fiura mutatott: „Valami Korda...”-mondta, próbálja meg, hátha tud valamit, bár a párisi Pathéba be sem engedték, a portás rugta ki. „Kik ültek itt? Kálmán Imre a „karzat”-on a Tatarjárás hangjegyeit írja egy hajnalon, Heltai Jenő asztalához most érkezik egy alacsony, szerény költő, akinek Szép Ernő a neve, félénken ül le Molnár Ferenc, Bródy Sándor, Kacsó Pongrác közé; Székely Bertalan Gyula bácsival, a főúrral perel, s Tóth Árpád fekete nyakkendővel, fekete ruhiában, feketekeretű szemüveggel, szivarfüst lilakék fényében leírja:

„Kábultan füsttől s éji zajtól a nedves
karikákat néztem,
Miket a pohár talpa rajzol a márványos
hús asztalszélén.”

S mindig, minden nap, mindenkor hajnalig... Mindenki szerelmes, mindenki csaldótt, mindenki adós. S az egész nemzedéket úgy átlengi a halálvágy, mint pókháló valami dohos, régi szobát. Csodálatos törés: a Nagymagyarország anyagi jólétében minden költő, író és filozófus meg akart halni. Perdíták és moribundusok enyészete sorvasztotta a lelkeket s Heltai az asztalfőn, a híres Sárga szobában ülve leírja a parancsolatot:

„Várni, álmodozni, meghalni.”
Vajjon a homoktengert látták, amelyre a paloták épültek? Vagy 1914 hideg leheletét érezték? Tóth Árpád ezt írta:

„Fáradt vagyok és csendes, nagyon
elhagyott:
Az gondolom, maholnap meghalok.”

„Annuskától” meg ezt kéri:
„Sírásd el az én züllött életem...”

S hajnalban, mikor már keserű a füst, a fekete megülte a szíveket s az asztalban a rimek zsongva kergetőztek, hazabotorkál a társaság. A feketeszeműveges költő ezt éneklé nekik:

„Virrad. Szürkül a város renyhe piszka,
De túl, az envhe, tiszta messzeségben
Új rajzlapját kifeszíti az égen
A hajnal, a nagy impresszionista.”

Még állok a sírnál, amely előttem domborul s befedi a magyar liberalizmus irodalmi aranykorát. Kosztolányit idéztem („Newyork, te kávéház, ahol olv sokat ültem”) s arra gondolok, milyen keserű lehetett a költő, mikor eltemette a „karzatot” és a „mélyvizet”. „E nyári koraestén, hogy még mind vacsoráznak, meginnék asztalomnál egy langos esti kávé” és mint hívő keresztény elmondanék egy ávét, múltán az ifjúságnak, s múltán a régi láznak.

Mit temettünk el? Lázat, rimekből és borongásból szőtt álmokat vagy csak egy vak társadalmat, amely énsírja felé robbant?

A séta végén még benézek a Philadelfiába — „Krisztina söröző” — leülök a tölgyfaasztalhoz, talán arra a helyre, ahol egykor Szabó Dezső írt, vizsgálta és álmodott s fülemben zeng a regénycím, amely a korszak kellős közepén hasított bele a fülledt magyar levegő tikkasztó föltoztatásába:

„Segítség”...
De segíteni már senki sem tudott.